

Nieuwe vondsten van de Boomslankmier in het Roerdal

Jinze Noordijk, EIS Kenniscentrum Insecten, Postbus 9517, 2300 RA Leiden, e-mail: jinze.noordijk@naturalis.nl

De Boomslankmier (*Temnothorax affinis*) is een zeer zeldzame soort in Nederland. Er zijn slechts enkele vindplaatsen in het zuiden van Limburg. In 2013 bleek de soort echter niet zeldzaam te zijn in het Roerdal waar drie vondsten werden gedaan. De vindplaatsen en gehanteerde vangstmethode worden besproken om te stimuleren tot aanvullende inventarisaties.

BIOLOGIE

De Boomslankmier [figuur 1] heeft een areaal dat grofweg ligt tussen West-Rusland en Klein-Azië in het oosten, Zuid-Zweden in het noorden, de Middellandse zee kust in het zuiden, en de Atlantische kust van het Europese vasteland in het westen (FAUNA EUROPAEA, 2000-2013). Limburg neemt een bijzondere positie in: het is de meest noordwestelijke regio in het areaal van de soort. De Boomslankmier is een thermofiele, aan bomen gebonden soort die met name talrijk is in warme bossen, bijvoorbeeld in het zuiden van Duitsland (SEIFERT, 2007). De nesten zijn niet groot, met één koningin en ongeveer 150-200 werksters, en bevinden zich in levende dan wel dode bomen of takken achter schors of in holtes (SEIFERT, 2007).

Mieren worden meestal geïnventariseerd door nesten of werksters te zoeken. Door het lage aantal werksters, die ook nog eens klein zijn (maximaal 4,5 mm), en de verborgen nesten in hout tot in grote hoogtes in bomen, is de Boomslankmier een moeilijk te inventariseren soort.

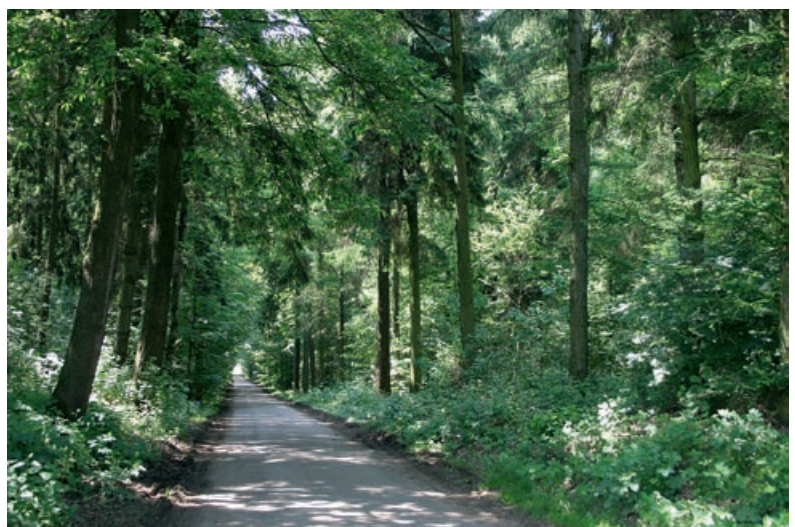
LAAT ONTDEKT

De ontdekking van de Boomslankmier in Nederland stamt uit een recent verleden. Het miertje is pas in 1994 voor het eerst opgemerkt. Toen werden door broeder Virgilius Lefebber bij hem thuis in Maastricht twee werksters gevonden in takkenbundels die eer-

der op de Sint-Pietersberg en in groeve 't Rooth waren opgehangen om graafwespen te lokken (LEFEBBER, 1995). Het was onduidelijk of de mieren in de groeven of in Maastricht in de takken zijn gekropen, maar het voorkomen op de Sint-Pietersberg en in Maastricht kon later in elk geval bevestigd worden (VAN LOON, 2004).

Toen het eenmaal bekend was dat de Boomslankmier tot de Nederlandse fauna behoort, werden in natuurhistorische collecties meerdere exemplaren ontdekt en werd duidelijk dat de soort ook vroeger al voorkwam in Zuid-Limburg. In de collectie van Naturalis Biodiversity Center in Leiden bevinden zich werksters uit Vaals uit 1927 en een koningin die verzameld was in Epen in 1934 en in het Natuurhistorisch Museum Maastricht zijn exemplaren aanwezig uit (de omgeving van) Roermond uit 1944 (VAN LOON, 2004).

Iets dergelijks geldt overigens ook voor België waar de Boomslankmier pas in 2002 voor Vlaanderen en in 2004 voor Wallonië aangetoond kon worden (DEKONINCK *et al.*, 2003, WEGNEZ *et al.*, 2012). Momenteel lijkt het een niet zeldzame soort te zijn in het oostelijk deel van België, met nogal wat vindplaatsen juist ten zuiden van Nederlands Zuid-Limburg (DEKONINCK *et al.*, 2012).

FIGUUR 1 (boven)

De Boomslankmier (*Temnothorax affinis*) bleek met drie vindplaatsen niet zeldzaam in het Roerdal (foto: Tim Faasen).

FIGUUR 2 (onder)

Leefgebied van de Boomslankmier (*Temnothorax affinis*) in het Roerdal: zonnige plekken aan de rand van een gemengd bos op de Linnerheide (foto: Jinze Noordijk).

RECENTE VINDPLAATSEN

In de afgelopen dertien jaar zijn er ook in Nederland enkele waarnemingen gedaan. In en rondom het Savelsbos is een populatie aanwezig in meidoornheggen en dikke, door zon beschenen bomen (schriftelijke mededeling Ivo Raemakers, Gronsveld). BOER (2010) schrijft dat de Boomslankmier in de gehele grensstreek tussen Maastricht en Vaals tamelijk algemeen zal zijn in oude meidoornhagen. Daarnaast is de soort in 2012 door Rudolf van Hengel in de Meinweg gevonden tijdens de 1000-soortendag aldaar (NOORDIJK *et al.*, 2013). De Boomslankmier blijft echter een sporadisch gevonden soort en slechts enkele personen hebben de mier wel eens in Nederland in het veld verzameld.

ROERDAL

Tijdens de 1000-soortendag in 2013 in het Roerdal werden vele excursies gehouden. Er werd geen speciale mierenexcursie georganiseerd, maar tijdens de excursie van de EIS-werkgroep stofluizen werden alle mierensoorten die uit de vegetatie werden geklopt verzameld of genoteerd. Tijdens deze excursie werden drie gebieden aangedaan: de Linnerheide, de Turfkoelen en houtwallen grenzend aan de Muylert. Op alle drie de plekken werden werksters verzameld van de Boomslankmier. Dit waren nieuwe vindplaatsen. Op de Linnerheide [figuur 2] en bij de Muylert bestond de biotoop uit respectievelijk een zonbeschenen bosrand en een houtwal. In de Turfkoelen werd het miertje gevonden in een droog bos. In alle gevallen is het niet bekend van welke boom- of struiksoort de werksters zijn verzameld, omdat telkens een groot klopmonster werd genomen van allerlei houtachtigen op een bepaald traject. Op alle plekken waren loofbomen, naaldbomen en struiken aanwezig.

Dat de Boomslankmier in elk gebied gevonden werd, heeft zeker iets te maken met de gebruikte verzamelmethode. Bij het 'kloppen' van de vegetatie wordt met een stok op takken van struiken en bomen geslagen en allerlei diertjes die dan naar beneden vallen worden opgevangen in een witte paraplu [figuur 3]. Op deze manier zijn werksters verzameld die waarschijnlijk in kleine spleten of holtes van takken aanwezig waren en mogelijk niet gevonden zouden zijn als er op zicht naar mieren was gezocht. Deze methode is dus zeer geschikt om de Boomslankmier te vinden en zou vaker toegepast moeten worden door myrmecologen.

Als alle vindplaatsen van de Boomslankmier in Nederland op kaart worden gezet ontstaat het beeld zoals in figuur 4. Het Roerdal neemt een bijzondere plaats in: hier liggen de meest noordelijke vindplaatsen voor ons land, en daarmee ook de meest noordwestelijke vindplaatsen van het totale areaal van de soort. Daarnaast doet het feit dat de Boomslankmier in alle drie de bezochte terreinen gevonden is, vermoeden dat de soort algemeen is in het hele Roerdal.

DISCUSSIE

Onze kennis over de Boomslankmier in Nederland is mogelijk niet volledig. De soort is moeilijk te inventariseren en wordt dus niet vaak gevonden. Alle Nederlandse vondsten – zowel de oude als de nieuwe – komen uit het zuiden van Limburg en het gebied Meinweg-Roerdal. Niet geheel toevallig zijn dit ook juist zeer aantrekkelijke gebieden om veldexcursies te houden, en die dus vaak geïnven-

FIGUUR 3

De Boomslankmier (Temnothorax affinis) kan het best gevonden worden door takken te 'kloppen' en de vallende insecten met een witte paraplu op te vangen (foto: Jinze Noordijk).

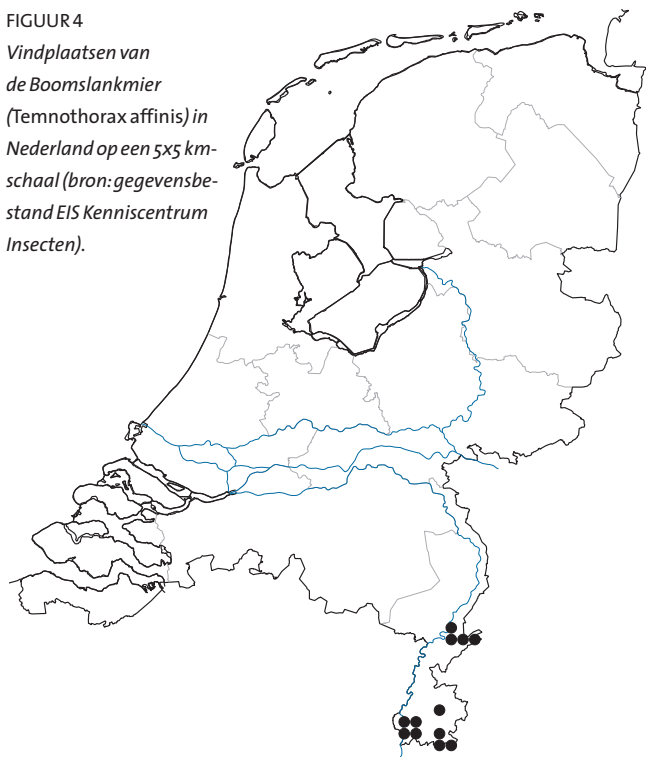
tariseerd zijn. De vraag dringt zich dan ook op of de Boomslankmier niet in het gehele gebied tussen het uiterste zuiden van Limburg en het Roerdal te vinden is en of (mogelijk geholpen door klimaatveranderingen) er niet inmiddels ook noordelijkere populaties zijn. Het is te hopen dat we – met een klopstok en paraplu in de hand – hier de komende tijd meer over te weten zullen komen.

DANKWOORD

Dick Belgers 'klopte' mee in het Roerdal en André van Loon becomingmentarieerde een eerdere versie van dit artikel.

FIGUUR 4

Vindplaatsen van de Boomslankmier (Temnothorax affinis) in Nederland op een 5x5 km-schaal (bron: gegevensbestand EIS Kenniscentrum Insecten).

Summary

NEW FINDINGS OF *TEMNOTHORAX AFFINIS* IN THE ROER VALLEY

Temnothorax affinis is a rare ant species in the Netherlands. It was known to occur in only a few locations in the south of the province of Limburg, and these represent the most north-westerly locations in its entire distribution area. In 2013, this ant species was found in three nature reserves in the Roer Valley. The ants were collected by beating shrubs and tree branches, and it is proposed that this survey method should be employed more often by myrmecologists to learn more about the distribution of *T. affinis* in the Netherlands.

Literatuur

- BOER, P., 2010. Mieren van de Benelux. Stichting Jeugdbondsuitgeverij, 's Gravenland.
- DEKONINCK, W., F. VANKERKHOVEN & J.-P. MAELFAIT, 2003. First observations of *Leptothorax affinis* (Formicidae Hymenoptera) in Belgium. Bulletin de la Société Royale Belge d'Entomologie 139 (1-2):39-40.
- DEKONINCK, W., D. IGNACE, F. VANKERKHOVEN & P. WEGNEZ, 2012. Verspreidingsatlas van de mieren van België. Bulletin van de Koninklijke Belgische Vereniging voor Entomologie 148 (2):95-186.
- FAUNA EUROPEA 2000-2013. Fauna Europaea version 2.6. <http://www.faunaeur.org>.
- LEFEBER, V., 1995. De bijen en een mier van Mergelgroeve 't Rooth bij Bemelen. Hymenoptera Aculeata: Apoidea en Formicidae. Natuurhistorisch Maandblad 84 (9):227-229.
- LOON, A.J. VAN, 2004. Formicidae - mieren. In: M. Reemer, A.J. van Loon & T.M.J. Peeters (red.), De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata). Nederlandse Fauna 6. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis/KNNV Uitgeverij/EIS-Nederland, Leiden/Utrecht:227-263.
- NOORDIJK, J., J.T. HERMANS & A.J. VAN LOON 2013. Terreinbeheer voor mieren (Hymenoptera: Formicidae) in het Nationaal Park De Meinweg. Natuurhistorisch Maandblad 102 (10):266-270.
- SEIFERT, B., 2007. Die Ameisen Mittel- und Nordeuropas. Lutra Verlags- und Vertriebsgesellschaft, Tauer.
- WEGNEZ, P., D. IGNACE, V. FICHEFET, M. HARDY, T. PLUME & M. TIMMERMAN, 2012. Fourmis de Wallonie (2003-2011). Publication du Département de l'Étude du milieu Naturel et Agricole << Série Fauna – Flore – Habitats >> no. 8, Gembloux.

BOEKBESPREKING

DAGVLINDERS IN VLAANDEREN Nieuwe kennis voor betere actie

DICK MAES, WOUTER VANREUSEL & HANS VAN DYCK, 2013. Uitgeverij Lannoo, Tielt. 542 pagina's. ISBN 978 94 014 0790 8. Gebrocheerd, full colour. Prijs € 39,90, verkrijgbaar bij <http://www.lannoo.be> of in de boekhandel.

Dagvlinders in Vlaanderen editie 2014 is een dikke pil, zelfs 60 pagina's dikker dan zijn voorganger uit 1999. Is er dan 14 jaar later zoveel meer te melden? Zijn er vlinders bijgekomen? Is de ecologische kennis van de soorten in Vlaanderen verbeterd? Met andere woorden, waarom is dit boek zo dik? Dat zijn de eerste vragen die door mijn hoofd schieten bij het zien van het lijvige werk. De vorige uitgave handelde vooral over de zorg om het uitsterven en achteruitgaan van soorten. Nu gaat het in een aantal gevallen beter en door klimaatverandering zijn er

zelfs nieuwe soorten opgedoken. Toch gaat het nog lang niet goed. Van de in Vlaanderen oorspronkelijk voorkomende soorten zijn er 19 verdwenen en zijn er 25 in meer of mindere mate bedreigd. De eerste editie zorgde wel voor vervolgonderzoek waardoor er meer gegevens, onder meer via het portaal [waarnemen.be](http://www.waarnemen.be), beschikbaar werden. Deze door gewone mensen verzamelde gegevens werden wetenschappelijk geanalyseerd om inzicht te krijgen in de toestand van de Vlaamse vlinders. Daardoor kwamen meer kennis en nieuwe inzichten beschikbaar die, zoals de subtitel vermeldt, worden gebruikt voor de instandhouding van dagvlinders in Vlaanderen. Het boek is ingedeeld in acht hoofdstukken, waarbij de soortbesprekingen bijna 200 pagina's in beslag nemen. Het eerste hoofdstuk gaat in op de plaats van dagvlinders in de samenleving en het dagvlinderonderzoek tussen 1999 en 2013. Hoofdstuk 2 bespreekt recente inzichten in de ecologie van dagvlinders; hierbij gaat het om het leefgebied, de invloed van milieuveranderingen hierop, functionele ecologische netwerken in het landschap en de impact van klimaatverandering. Door de inzet van computers kon een functionele habitatkaart van een gebied gemaakt worden waaruit duidelijk blijkt waar een bepaalde vlindersoort verwacht kan worden. Milieuproblemen als verarming, verandering in de waterhuishouding en het gebruik van bestrijdingsmiddelen, herbiciden en insecticiden hebben natuurlijk hun weerklink op de vlinderstand.

Hoofdstuk 3 Cijfers en trends is een zakelijk hoofdstuk dat ingaat op naamswijzigingen en indeling in groepen als standvlinder, trekvlinder, zwerver en dwaalgast. Ook komen hier enkele soorten aan bod die door menselijk toedoen in Vlaanderen zijn beland. In hoofdstuk 4, de toestand van dagvlinders in Vlaanderen, worden de veranderingen in soortenrijkdom, zeldzaamheid, temperatuur en soortensamenstelling, fenologie en trekgedrag. Ook komt de nieuwe IUCN-Rode Lijst aan bod, die een beeld geeft van de toestand van de dagvlinders op wereldschaal. De paragraaf over vlinderhotspots in Vlaanderen is natuurlijk echt iets voor een vlinderliefhebber om erop uit te trekken. Het lijvige hoofdstuk met de soortbesprekingen is het deel dat mij het meest interesseert. Hierin worden zowel de stand- als regelmatige trekvlinders uitgebreid besproken. Tevens is er aandacht voor inmiddels verdwenen soorten en twee te verwachten trekvlinders. In de soortbespreking komen ecologie (biotoop, vliegtijd in Vlaanderen, waardplanten en samen met de soort optredende vlindersoorten), verspreiding (zeldzaamheid 1991-2000 & 2000-2010, verspreiding sinds 1950), trend in de verspreiding, categorie op de Rode Lijst, prioriteit en kansen voor behoud, verwachte reactie op klimaatverandering (tot 2050) en beheeradviezen aan bod. De soortbeschrijvingen zijn geïllustreerd met prachtige kleurenfoto's van de dieren, verspreidingskaartjes, grafieken van achteruitgang en vliegtijd. De foto's van de leefgebieden worden verduidelijkt middels tekstblokken die

ingaan op verschillende aspecten van het biotoop. Op het einde volgt telkens een korte engelstalige samenvatting. De soortbeschrijvingen zijn overigens duidelijk beknopter dan in de eerste uitgave, zodat het bezit van beide boeken voor de echte liefhebber een pré is.

In hoofdstuk 6, Dagvlinders zonder grenzen, wordt de situatie in Wallonië en de omliggende landen summier besproken.

Hoofdstuk 7 heet actie voor dagvlinders en geeft praktische (voorbeelden van) tips over hoe je je beheer op dagvlinders kunt richten. Zo komt het Gentiaanblauwtje aan bod langs de Zwarte Beek bij Koersel en in het Hageven op de Nederlands-Belgische grens. Niet alleen natuurgebieden kunnen voor vlinders beheerd worden; er worden ook tips gegeven hoe tuinen, landbouwgebieden, industrieterreinen, steden of wegbermen aantrekkelijker gemaakt kunnen worden voor de gevleugelde vrienden. Opvallend is het laatste hoofdstuk dat het boek afsluit met 36 actiepunten waarbij de vlinderstand gebaat is. Concluderend hebben de auteurs met dit boek een gedegen werk neergezet met voor elk wat wils. Er is zowel op eenvoudige wijze informatie te halen over de verspreiding van de soort, terwijl men evengoed kan genieten van de prachtige illustraties. Daarnaast zijn er echter ook wetenschappelijk onderbouwde paragrafen die diep op de materie ingaan. Zelfs diegenen die op praktische wijze met vlinders aan de slag wilt kan met dit werk uit de voeten.

OLAF OP DEN KAMP